

ואולי י"ל שאין כוונת הגמרא להקשות אלא לברר בסגנון שאלה ותשובה, וכאילו אומר: ושאר מינים שהם מדרבנן, מה טעם אין תורמין ממין על שאינו מינו – כי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא. ואמר הטעם האמתי אעפ"י שגם בלא זה לא קשה משום שיש להביאו מ'קל וחומר'.

(ע"ב) 'הדר ביה רבא מההיא'. ע' במצוין בזבחים צד.

'מעשר בהמה מצטרף כמלא רגל בהמה רועה... היו לו באמצע – מביא ומעשרן באמצע'. הצירוף המדובר כאן הוא לענין חלות חיוב מעשר בהמה; כאשר הבהמות קרובות זו לזו – חל עליהן חיוב מעשר. כאשר הן מרוחקות – אינו חייב להביאן כדי לעשר. ואם נתקבצו ממרחק למקום אחד – נתחייבו במעשר. [ונראה שאם נצטרפו פעם אחת – כבר נתחייבו, אעפ"י שהן רחוקות אלו מאלו בשעת הגורן. והרי כשהיו לו ט"ו בהמות, ומנה עשר מהם ועישרן, הנשארות חייבות להמתין לגורן אחר]. וכאשר מצטרפות לחיוב מעשר, חייב להביאן למקום אחד ולעשרן, כמו ששנו: 'מביא ומעשרן באמצע' – שחייב להביאן (עפ"י חזון איש כז, ג-ד. וע"ע חדושים ובאורים ז, ב).

א. מה שכתב רש"י 'האי דקתני מביא ומעשרן באמצע לא מביא ממש קאמר', היינו לענין חלות החיוב, ולא לענין מעשה המעשר. ואפשר גם שכוונתו על הבאתן לאמצע לאו דוקא, כלשון הרע"ב. או אפשר לפרש: באופן שיש חמש מכאן וחמש מכאן ומש באמצע (כמו שהעמיד רב) – אינו חייב להביא את כולן דוקא, אלא מקבץ חמש האמצעים עם חמש מהקיצונים, והחמש הנותרים נשארות במקומן וצריך להמתין עמן לגורן אחר – ע' חו"א כז, ה.

ב. אם מנאן ועישרן כשאינן במקום אחד – חל המעשר, כמו ששינונו להלן נה: מנאם רבוצים או עומדים. ונראה שאפילו היו מרוחקות זמ"ז יותר מט"ז מיל בשעת המעשר, כיון שנצטרפו שעה אחת לחיוב – חל המעשר (חדושים ובאורים ז, טו).

'וקים להו לרבנן דשיתסר מיל קא שלטא ביה עינא דרועה' – כשהוא נמצא באמצע הט"ז, יוכל להשגיח לכאן ולכאן, בארץ מישור (תפארת ישראל [הובא בא"מ או"ח ח"ג פה]). יש להעיר שמלשון רבנו גרשום (נה). נראה ששולטת עינו ט"ז מיל לכל צד ולכך כשיש בהמות באמצע, מצטרפים אלו שבצדדים, כי הרועה עשוי לבוא לשם והוא שולט על אלו שמכאן ומכאן.

דף נה

'היו לו בשני עברי הירדן אילך ואילך או בשני אבטילאות כגון של נמר ונמורי – אין מצטרפין, ואין צריך לומר חוצה לארץ וארץ'. יש מי שכתב להוכיח מכאן שארץ עבר הירדן אינה חו"ל, שאם כן מהו 'אין צריך לומר חוצה לארץ וארץ' והלא שני עברי הירדן בכלל חוצה לארץ וארץ הוא. אמנם יש לומר, גם אם עבר הירדן דינו כחו"ל, ודאי אינו לגמרי כחו"ל כי למקצת קדושות נתקדש (ער"ן בנדרים כב).

ואולם יש לדחות את הראיה מעיקרא, כי 'אין צריך לומר' קאי על מה שאמר 'שני אבטילאות' – כלומר שני מחוזות בארץ אחת מפרידים, ואין צריך לומר ארץ וחוצה לארץ (עפ"י יד דוד. עע"ש).

בספר חזון איש (בכורות כז, ד; שביעית ג, כה. ועע"ש סק"ב) נקט והוכיח מכמה מקומות שעבר הירדן אינו ארץ אחרת, ומכלל ארץ ישראל הוא מן התורה לכל דבר, אלא שהכתוב עשאו את הירדן [שלמטה מיריחו] לגבול בפני עצמו, וממילא הוא מפסיק בין שני עבריו למעשר בהמה לדברי רבי מאיר הסובר

חילוק גבול מחלק למעשר, וכן נחלקו תנאים לענין הבאת ביכורים מעבר הירדן, אבל לענין שאר דינים דאורייתא כגון דין ערי חומה וכו' – דינו כארץ ישראל. ואולם לענין שביעית בזמן הזה – שונה, כיון שלא כבשו עזרא (וע"ע בהרחבה בתשב"ץ ח"ג קצח; ברכי יוסף או"ח תפט; חדושים ובאורים ז, טז).

'או בשני אבטילאות כגון של נמר ונמורי' – עיר מבצר במטה גד, מוזכרת בכתוב (במדבר לב, לו; יהושע יג, כז) בשם בית נמרה. בימי בית שני היתה עיר גדולה מיושבת יהודים. כיום מזהים את העיר עם תל נמרין שעל שפת ואדי נמרין המשתפך אל הירדן מול העיר ירחו. התל נמצא 8.5 ק"מ צפונית מזרחית לגשר אלנבי (מתוך 'הערוך על הש"ס' – בתוספות המהדיר).

'לשם זו פמיים'. יש מזהים אותה עם שפם (האמורה בסדר מסעי), המתורגמת בתרגום ירושלמי: 'אפמיאה' (עפ"י הערוך השלם 'אפמיא'. היא ה'בנייאס' בלשון ערבי).

'זכרותא דדמא – כבדא, כדרכי יצחק, דאמר רבי יצחק: כבד שנימוח מטמא ברביעית' – כדין משקה, שהרי הוא דם. אבל אילו היה בשר – היה מטמא בכזית כדין בשר שנימוח (בנויר ג). ונראה שכבד שנימוח מכשיר לקבל טומאה, שהרי הוא כדם. וקודם שנימוח, הגם שהוא דם – אינו מכשיר שהרי אינו משקה, וגם אינו מטמא ברביעית אלא בכזית כדין דם שקרש (עפ"י חזון איש מכשירין ט, ט).

'כל הנהרות למטה משלש נהרות ושלש נהרות למטה מפרת'. כתבו הפוסקים (תוס' ומרדכי ברכות נד; שו"ע או"ח רכח, ב) שברכת 'עושה מעשה בראשית' הנאמרת על ראיית נהרות, היינו הנהרות הכתובים במקרא כמו החדקל והפרת. והמגן-אברהם (רכח סק"ג) פרש שאין כוונתם דוקא אותם ארבעה נהרות ולא באחרים, כי אין שום טעם לחלק ביניהם, אלא כוונת הפוסקים על כל נהרות גדולים כמו הארבע המפורשים. וכן פסק המג"א להלכה, שיש לברך על כל נהרות גדולים. ואולם יש מי שכתב לבאר דברי הפוסקים כפשטותם, לפי המבואר כאן שארבעת הנהרות שבתורה הם מקורם של שאר הנהרות, ואין לברך אלא על המקור שנברא בששת ימי בראשית (עפ"י תורה תמימה, מובא בספר אור הישר כאן).

ואין שאלה זו נוגעת כל כך למעשה, על פי דברי הא"ר (רכח) שכל שיש ספק אם המקום שרואהו עתה היה קיים מששת ימי בראשית או נוצר אחר כך – אין לברך. ואולם הפמ"ג מצדד שבסתם לא נשתנה. והסיק המשנ"ב ש'צ"ע למעשה'. יש להעיר שמפשות דברי הפוסקים שלא חילקו בין שינויים שנעשו ע"י אדם או בידי שמים, משמע שנהרות שנתהוו משינויים מאחרים במבנה הקרקע כגון רעידות אדמה – אין מברכים עליהם. אך לפי"ז צריך לומר שאין לברך על הרים וגבעות בסתם, שמא נוצרו מאוחר משינויים במבנה הקרקע. וזה לא שמענו. ויתכן שכל שינוי בידי שמים נידון כ'מעשה בראשית'.

(ע"ב) 'דאמר רב אמי אמר רב: מיטרא במערבא – סהדא רבה פרת'. בזמן האחרון נבדקה ונמצאה התאמה רבה בין כמויות הגשם בארץ ישראל לבין כמות המשקעים הכללית בתוך אגן הניקוז של הפרת. ולפיכך ישנה גם התאמה עם ספיקת המים של הנהר (מתוך 'החיים' – במהדורת התלמוד של הרב ע. שטינולץ שליט"א, נדרים מ).

'פליגא דידיה אדידיה דאמר שמואל...'. כלומר שני מאמרי שמואל סותרים זה את זה, ושמואל נהג למעשה להחמיר בדבר וכמעשה שעשה אביו. ומה שאמר 'נהרא מכיפיה מברין' לא אמר כן כהלכה למעשה.

ולכן פסקו רבנו חננאל והרי"ף והרמב"ם שאין לטבול בנהרות אלא בזמן שודאי לא רבו הנוטפים על הזוחלים כגון בימי תשרי, כדעת אבוה דשמואל ושמואל עצמו (עפ"י הרמב"ן שבת סה ועוד).

ואולם רבנו תם פסק כדברי שמואל 'נהרא מכיפיה מברין' והתיר לטבול בנהרות כל ימות השנה. וכתבו פוסקי אשכנז שכן המנהג למעשה במקום שאין מקוה. אך גם לדעה זו – כתב הר"ן – נהרות שמכזבים מימיהם, אין לטבול בהם כי ודאי בהם אין לומר שמתברכים ממקורם.

[זוהו ההורה שמואל לאסור, יתכן ואינו מעיקר דינא. ומצינו בכמה מקומות ששמואל הורה הלכה למעשה, לעצמו או לאחרים, להחמיר יותר מן הדין – ע' ביצה כט. כתובות יד. כב. (ע"ש ביוס"ד); נדה כה: – ע' בשו"ת הרא"ש לא, (ושם כב, ח); תוס' שבת קמג. ד"ה שמואל. וכן מצינו לפרוש רשב"ם בפסחים ק. ששמואל פסק מדינא כרבי יוסי אלא שהחמיר על עצמו לפרוס מפה].

*

'... וע' בהספינה (ב"ב עד סע"ב) דירדן מגלגל ויורד לפיו (- של לויטן) – היינו כמו שקבלתי דירדן בעולם כמו כבד בנפש, וסמך מלשון הגמרא דמסמיך זכרותא דירדנא כו' זכרותא דדמא כבדא עיין שם. ודממנו כח הכעס, דוגמת 'כבד כועס', ועל כן אמרו (נדרים כב סע"א) ונתן לך לב רגז כו' – לא עברי ירדנא יעו"ש. והשחוק תמורת הכעס, דעל כן נוצר ענין השחוק בעולם, לבטל לב רגז ולהפיגו על ידי זה, ועל כן יגיח ירדן לפיו של לויטן לכלותו בפיו, וזהו הכל בקדושה, כי גם ירדן מכלל ארץ ישראל וארץ הקדושה...'. (מתוך ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 155).

'... ומכל מקום התחלת לידת שפחת רחל היה דן הירוד שבשבטים (שמו"ר מ) המאסף לכל המחנות, שהולך באחרונה, ואמרו ז"ל (תנחומא תצא) דמהם דהענן פולטן, כי היו חוץ למחנה ישראל, כי בהם שורש הכעס כמו שנאמר בשופטים (יח) שהיו מרי נפש, וכן אמרו ז"ל 'ירדן – שיורד מדן' והירדן רומז לכעס כמו שכתבנו למעלה, וכן יהי דן נחש וגו', ועל כן אמרה דנני וגו' – רוצה לומר עורר מדת הדין והכעס, ומאותה מידה נולד זה על ידו ית' דהותר על ידי מדתו זו בקדושה, כי באמת כח זה אצלו בקדושה ועל כן הוא תמיד מחובר עם יהודא, דגם דוד אדמוני, רק עם יפה עינים – אינו הורג אלא מדעת סנהדרין (בר"ר סג) שרק על ידי כח התשובה אז נעשה הרע טוב מאד עד שידין עמו כאחד שבטי ישראל – כמיוחד שבשבטים (שם צט) (לקוטי מאמרים – עמ' 164. וע"ע מי השלוח ח"ב יהושע ד; דובר צדק עמ' 182; קדושת השבת ו עמ' 34).

*

שתי ההופעות היחידות בתורה של ראשי תבות 'כבד', נמצאות באיסור דם: כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, ואמר לבני ישראל דם כל בשר לא תאכלו, כי נפש כל בשר דמו הוא, כל אכליו יכרת – הרי 'כל בשר דמו' הוא ה'כבד' שכולו דם (עפ"י נפלאות מתורתך לר"מ ארן שליט"א, עמ' קעז).